

Ekologické zemědělství a rozvoj venkova

Obsah

Úvod	1
Důsledky průmyslového zemědělství	2
Co je ekologické zemědělství	3
Jaké výhody ekologické zemědělství přináší.	5
Tvorba pracovních příležitostí v ekologickém zemědělství	7
Ekologické zemědělství a rozvoj venkova	11
Vyhlídky do budoucna - Co můžeme udělat?	12
Shrnutí.	14

Úvod

Intenzivní zemědělské metody si za půl století vybraly svou daň na krajině České republiky. Snad každý si je nyní vědom škod, které příroda utrpěla. Ale co další typ ztracené biodiverzity - samotní lidé?

Vynalezli jsme nový slovník pro oslavu „úspěchu“ odstranění pracovní síly z českého zemědělství. Nálepky jako „efektivní“ a „výkonní“ jsou přičknuty „úspěšným“ zemědělským statkům, které byly schopny snížit počet zaměstnanců v honbě za co nejnižšími jednotkovými výrobními náklady, bez ohledu na kvalitu výstupů. V důsledku toho jsou ovšem některé části dnešního českého venkova opuštěnými a bezduchými místy.

A právě za tohoto stavu se rodí světélko naděje. Veřejnost a politici si začínají uvědomovat, že venkov bez pracovních příležitostí je mrtvý venkov. Brožura, kterou právě držíte v rukou, ukazuje, že ekologické zemědělství jako systém produkce potravin má potenciál napomoci vytvářet na venkově pracovní místa. Z našeho pohledu je počet lidí zaměstnaných v zemědělství a produkci potravin důležitým ukazatelem zdraví a vitality venkovských oblastí. Jak ukazují některé studie ze zahraničí, ekologické farmy zaměstnávají nejen větší počet lidí, ale zejména lidí mladšího věkového průměru s vyšším vzděláním.

Debata o zemědělské zaměstnanosti a jejím vztahu k ekonomické konkurenceschopnosti v globalizované potravinářské ekonomice má dalekosáhlé důsledky pro budoucí sociální, ekonomický a ekologický blahobyt nejen českého venkova, ale celé naší planety.

Doufáme, že vás tato brožura inspiruje, abyste na vaší úrovni napomohli k tomu, aby co nejvíce české potravinářské produkce pocházelo z místního a ekologického zemědělství.

Mgr. Tomáš Václavík

Důsledky průmyslového zemědělství

Již nějaký čas je veřejnost znepokojena dopadem moderních zemědělských metod na životní prostředí. Intenzivní zemědělství mělo v posledních šedesáti letech zničující důsledky pro českou krajinu. Více než 40 % české zemědělské půdy je ohroženo erozí, půda je zhutněná, zemědělství se výrazně podílí na znečištění zdrojů vody. Během druhé poloviny 20. století byly zlikvidovány tisíce hektarů významných krajinných prvků (remízky, meze, stromofadí, extenzivní sady, solitérní stromy, keřové porosty, mokřady) a došlo k rozorání a odvodnění pozemků niv a druhově pestrých luk a pastvin. Způsoby aplikace, množství a druh používaných hnojiv a prostředků na ochranu rostlin, systémy využití pastvin, strojová seč od krajů do středu a používání těžké techniky významně ovlivňují stav biodiverzity a to i zemědělsky neobhospodařovaných ploch. Intenzivní zemědělství se vyznačuje monokulturním pěstováním, tradiční krajové odrůdy plodin a plemena hospodářských zvířat jsou ohroženy.

Na rozdíl od viditelných ztrát a poškození přírody prošel odchod velkého množství zemědělců a zaměstnanců farem z venkova víceméně bez povšimnutí veřejnosti a médií. Sektor zemědělství nadále omezuje počty pracovních míst a nová prakticky nevytváří¹. Venkovské obce se vyznačují nižším podílem obyvatelstva v produktivním věku na trvale bydlícím obyvatelstvu. Vzdělanostní úroveň zemědělců zůstává i nadále výrazně nižší než u pracovníků národního hospodářství celkem. Mzdy v zemědělství již dlouhodobě zaostávají za průměrnými mzdami v národním hospodářství.

Odchod zaměstnanců zemědělství ovšem venkov připravuje o lidi, dovednosti a znalosti, jak vyrábět kvalitní potraviny a jak se starat o krajinu. Kvalifikovaná zemědělská pracovní síla bude nejen potřebná pro produkci kvalitních potravin, ale také pro přechod od stávajícího intenzivního systému, vysoce závislého na vstupech pocházejících z neobnovitelných zdrojů. Ekologické zemědělství je jednou z možností, jak na venkově zvýšit zaměstnanost a zároveň jej udržet ekonomicky produktivní a sociálně a environmentálně stabilní.

Nová šance

Ekonomický model, který zapříčinil tuto destrukci půdy a lidí, kteří ji obdělávali, je naštěstí stále více zpochybňován. Důraz Společné zemědělské politiky EU se posunul od podpory produkce k odměňování zemědělců za poskytování veřejných statků a zachovávání přírodních zdrojů. Mezi tyto veřejné statky patří například produkce kvalitních a zdravotně nezávadných potravin, ohleduplná péče o životní prostředí a krajinu, neznečišťování zdrojů vody, půdy a ovzduší nebo vytváření krajinných prvků atraktivních pro venkovskou turistiku, která následně podporuje rozvoj venkovských oblastí. Práce na farmách a navazující obchod zajišťuje širokou škálu výhod pro národní a regionální ekonomiku - včetně společenské soudržnosti, sociální stability a kulturní identity.

Evropská unie i Organizace spojených národů oficiálně uznávají sociální a ekonomické výhody ekologického zemědělství.² V roce 1999 Rada EU uznala ve svém Akčním plánu o rozšíření obchodu s biopotravinami v rámci EU, že ekologické zemědělství zajišťuje „kombinaci pozitivních, ekologických, sociálních a ekonomických prvků“.³ Podpůrné platby za ekologické hospodaření znamenají souhlas, že zemědělci potřebují podporu, aby dosáhli zjevně konfliktního cíle - být komerčně životaschopný a zároveň pečovat o životní prostředí.

Vytváření nových pracovních příležitostí v zemědělství je pozitivním indikátorem zdravého a životaschopného zemědělského modelu - moderní zemědělství totiž může být ziskové a zároveň zvyšovat zaměstnanost. Tím, že nabízí více pracovních příležitostí než konvenční zemědělský systém a setkává se na trhu se silnou poptávkou ze strany spotřebitelů, je ekologické zemědělství modelem, který může napomoci zvyšovat zaměstnanost na venkově.

Co je ekologické zemědělství ⁴

Ekologické zemědělství je šetrný způsob zemědělského hospodaření, který dbá na životní prostředí a jeho jednotlivé složky stanovením omezení či zákazů používání látek a postupů, které zatěžují a znečišťují životní prostředí nebo zvyšují rizika kontaminace potravního řetězce, a dbá na pohodu chovaných hospodářských zvířat.

Provoz zemědělského podniku a výroba biopotravin jsou v celém procesu upraveny zákonem č. 242/2000 Sb., o ekologickém zemědělství, v platném znění, vyhláškou MZe č. 16/2006 Sb., kterou se upravují některá ustanovení zákona o ekologickém zemědělství a Nařízením Rady č. 2092/91/EHS, o ekologickém zemědělství a k němu se vztahujícím označování zemědělských produktů a potravin.

Kontrolou dodržování právních norem a certifikací jsou v současné době Ministerstvem zemědělství ČR pověřeny tři organizace: ABCERT GmbH a Biokont CZ s.r.o., obě se sídlem v Brně, a KEZ, o.p.s. se sídlem v Chrudimi. Jejich úkolem je kontrolovat, zda zemědělský podnik řádně dodržuje právní předpisy pro ekologické zemědělství, zaručit konzumentům pravost bioproduktu, umožnit producentovi používat ochrannou známku u uznaných bioproduktů a chránit jej před nekalou konkurencí.

Ekologické zemědělství si vytýčilo cíle, kterými reaguje na současné problémy:

- produkovat kvalitní potraviny a krmiva o vysoké nutriční hodnotě v dostatečném množství
- pracovat v co nejvíce uzavřených cyklech koloběhu látek, využívat místní zdroje a minimalizovat ztráty
- udržet a zlepšovat úrodnost půdy
- vyvarovat se všech forem znečištění pocházejících ze zemědělského podniku
- minimalizovat používání neobnovitelných surovin a fosilní energie (odmítnutí lehce rozpustných minerálních hnojiv a pesticidů, jejich náhrada uvědomělým využíváním biologických procesů a kultivací

plodin, nižší intenzita obdělávání půdy, podpora aktivity půdních organismů a rozvoje kořenového systému plodin)

- hospodářským zvířatům vytvořit podmínky, které odpovídají jejich fyziologickým a etologickým potřebám a humánním a etickým zásadám
- uchovat přírodní ekosystémy v krajině, chránit přírodu a její rozmanitost
- vytvářet pracovní příležitosti a tím udržet osídlení venkova a tradiční ráz zemědělské kulturní krajiny
- umožnit zemědělcům a jejich rodinám ekonomický a sociální rozvoj a uspokojení z práce (ekologické zemědělství vyžaduje hluboký zájem a odpovědnost).

Ekologická rostlinná produkce

Ekologicky hospodařící zemědělec nemá k dispozici řadu podpůrných prostředků (např. lehce rozpustná minerální hnojiva, pesticidy, regulátory růstu). Metody chemické regulace produkčního procesu nahrazuje racionálními a biologickými postupy. Proto je nutné, aby znal důkladně biologické zákonitosti a využíval je.

V ekologickém hospodaření jsou porosty pod větším tlakem škodlivých činitelů, především plevelů, jejich regulace je obtížnější a zdlohavější, musí být systematická.

Uvolňování živin, zvláště dusíku z půdy, resp. statkových hnojiv je pomalejší a méně regulovatelné. Pěstitelský proces je více závislý na průběhu počasí a vlivu biotických faktorů.

Osevní postup je pro ekozemědělce stěžejním systémovým opatřením. Vhodným střídáním plodin lze udržet a zlepšit přirozenou úrodnost půdy, stabilizovat procesy humifikace a mineralizace, zvýšit využitelnost vody a živin, mikrobiální aktivitu půdy, příjem dusíku, potlačit napadení kulturních rostlin chorobami a škůdci, omezit konkurenci plevelných rostlin, zvýšit biodiverzitu a stabilitu agroekosystému a zefektivnit produkci.

Ekologická živočišná produkce

Nedílnou součástí ekologického zemědělství je chov hospodářských zvířat. Bouřlivý rozvoj ekologického hospodaření v méně produkčních oblastech s převahou travních porostů zvýšil význam ekologických chovů, zejména skotu a ovcí.

V České republice se rozvíjí především chov masného skotu. Chovy dojníc, prasat a drůbeže u nás sice dosud pokulhávají za nejrozvinutějšími zeměmi EU, mají však velký potenciál rychlého růstu, který je dán zejména očekávanou poptávkou po dalších biopotravinách živočišného původu a exportními možnostmi v rámci EU. Navíc se zvyšuje i citlivost spotřebitelů k týrání hospodářských zvířat v intenzivních zemědělských provozech.

Nelze opomenout významnou úlohu hospodářských zvířat pro půdní úrodnost jako producenta organických hnojiv se schopností využít velké množství biomasy, kterou by člověk sám pro svoji výživu využít nemohl.

Jaké výhody ekologické zemědělství přináší

Ekologické zemědělství je multifunkční model

V Evropě začíná převažovat komplexní hodnocení významu zemědělství pro společnost. Zemědělství není již pouze produkce potravin, ale má další nezastupitelné funkce. Právě ekologické zemědělství má k ideálnímu multifunkčnímu modelu zemědělství nejbliže.

Ekologické zemědělství a přírodní zdroje

Ekologické zemědělství vytváří úrodnou a pestrou krajinu - udržuje v rovnováze produkci potravin a ochranu životního prostředí. Ekologické hospodaření se opírá o místní lidské zdroje a znalosti. Snížením závislosti na vstupech z cizího zdroje a vytvořením vyrovnanějších životních a energetických toků je posílena odolnost ekosystému, zvýšena bezpečnost potravin a s tím zároveň vytvářeny další příjmy. To je důvod, proč ekologické zemědělství může pozitivně naplňovat některé důležité cíle Společné zemědělské politiky EU.

Ochrana půdy

Pečlivé plánování chovu zvířat, střídání plodin a aplikace organických látek do půdy prostřednictvím zeleného hnojení, hnoje, kompostu a mulčovacího materiálu, obohacuje půdní faunu a floru, která následně podporuje úrodnost půdy, využití živin, chrání půdu proti erozi a záplavám, asanuje ekosystém a přispívá k vázání uhlíku. V evropských podmínkách vykazuje ekologicky obhospodařovaná půda o 30 - 40 % vyšší podíl biomasy a o 30 - 100 % vyšší mikrobiální aktivitu než půda obdělávaná konvenčně.⁵

Ochrana životního prostředí a biodiverzity

Ekologické zemědělství je také ideální pro hospodaření v chráněných územích (CHKO, CHOPAV apod.). Tento pozitivní aspekt ekozemědělství je dobře zdůvodněn a společností doceněn. V platnosti již jsou dotace na údržbu krajiny a agroenvironmentální programy a v nich je ekologické hospodaření jedno z důležitých opatření.

Úspěšné ekologické systémy zvyšují a podporují biodiverzitu a vytvářejí vhodné podmínky k životu volně žijících živočichů a rostlin.

Ochrana zdrojů podzemních vod, snížení znečištění vody povrchové

Ekologické zemědělství je zvláště vhodné pro využití v oblastech s nutností ochrany kvality podzemní vody (která se brzy stane strategickou surovinou), umožňuje rovněž zlepšení kvality vod povrchových.

Vyšší podíl organické hmoty a agrotechnické postupy v ekologických systémech zvyšují prosakování vody a zadržovací schopnost půdy, snižují potřebu zavlažování a s tím související problémy, jakými jsou například vyplavování

živin. V lokalitách vodních zdrojů, kde je vodní znečištění ze zemědělství skutečným problémem, je ekologická produkce aktivně podporována jako ochranné opatření. Německé vodárny například dotují přechod k ekologickému zemědělství, aby tak snížily náklady na čištění pitné vody.

Úspora energie a neobnovitelných zdrojů

Ekologické zemědělství je založeno na uzavřeném koloběhu v rámci zemědělského podniku. Jedním z hlavních cílů je omezení vstupů zvenčí a minimalizace spotřeby neobnovitelných zdrojů surovin a energie. Konvenční zemědělství je energeticky a surovinově náročnější (výroba a přeprava pesticidů, hnojiv atd.). Postupy ekologického zemědělství spotřebují v průměru o 30 procent méně fosilní energie, ale také zachovávají více vody v půdě, snižují riziko vzniku eroze, udržují kvalitu půdy a zachovávají vyšší biodiverzitu než konvenční zemědělství.⁵

Udržení přírodního rázu krajiny a stability osídlení

Ekologické zemědělství se vyznačuje vyšší potřebou lidské práce a je vhodné i pro marginální oblasti a menší rodinné farmy. To podporuje udržení osídlení a napomáhá obnově venkova.

Snížení nadprodukce

Ve vyspělých zemích je nadprodukce potravin vážným problémem, který zatěžuje státní rozpočty (dotace klesajících výkupních cen, náklady spojené se skladováním nadprodukce, subvencování exportu, poškozování zemědělců v cílových zemích atd.). Proto jsou například v zemích Evropské unie podporovány zemědělské metody, které cestou omezeného používání intenzifikačních faktorů snižují nadprodukcí, a to při zachování příjmové hladiny zemědělců.

Zavedení nového perspektivního produktu - biopotraviny - pro nás i zahraniční trh

Vyšší ceny za bioprodukty a za biopotraviny jsou možností pro zvýšení příjmů zemědělců i zpracovatelů. V kvalitě „bio“ lze produkovat řadu místních a regionálních specialit.

Ekonomická výhodnost z dlouhodobého hlediska

Levnější konvenční produkty ve srovnání s biopotravinami dosud těžší z toho, že do jejich ceny nejsou promítnuty veškeré primární i sekundární náklady, které jsou důsledkem jejich produkce: energeticky náročná výroba hnojiv a pesticidů, znečištění vod a dalších složek životního prostředí, vlivy na zdravotní stav populace atd.

Zlepšení kvality potravin a zdravotního stavu populace

Tento aspekt není zatím doceněn. Ve většině zemí EU jsou již biopotraviny propagovány jako zdraví prospěšné produkty.

Kvalita biopotravin

Prioritou ekologického zemědělství je kvalita, nikoli kvantita produkce. Ekologický produkční systém zamezuje dalšímu vnášení cizorodých a škodlivých látek a jejich reziduí do agroekosystému, resp. zaručuje jejich minimalizaci v něm. Přináší přirozenost (přírodnost) vlastností biopotravin. Z dosud provedených výzkumů vyplývá, že některé bioprodukty a biopotraviny mají vyšší obsah zdraví prospěšných látek, jako například vitamínu C a E, minerálů, nenasycených mastných kyselin a dalších látek.

Kvalita bioproduktů má však podstatně širší rozměr než jen mechanické, chemické či mikrobiologické hodnocení obsahu látek. S kvalitou souvisí již zmíněný způsob produkce z hlediska etického, morálního, sociálně-psychologického a environmentálního, kdy konzument si je vědom, že způsob produkce byl ekologický, šetrný k životnímu prostředí, ohleduplný k chovu hospodářských zvířat a všemu živému, šetrný k neobnovitelným zdrojům surovin a energie.

Tvorba pracovních příležitostí v ekologickém zemědělství

Větší pracovní náročnost ekologického způsobu hospodaření

Věříme, že ekologické zemědělství je nejlepším známým funkčním modelem, na kterém lze postavit trvale udržitelnou výrobu potravin. Tento názor je podpořen vědeckými důkazy a sdílen vedoucími ekologickými a veřejnými institucemi.

Je všeobecně uznávaným faktem, že ekologické zemědělství potřebuje více pracovních sil, než převládající neekologický model zemědělství, který nahradil vstupy lidské práce chemickými vstupy a stroji⁶. Větší potřeba lidské práce v ekologickém hospodaření byla dosud nahlížena jako nevýhoda. Je to názorná ukázka, jak zastánci převažujícího modelu intenzivního zemědělství charakterizují ekologické zemědělství. Tvrdí, že intenzivní model, i přes svou závislost na chemikáliích a spotřebě neobnovitelných zdrojů, je více efektivní a konkurenční metodou produkce potravin. Jestliže je pracovní vklad viděn jako jediný protipól k ceně výroby, jakákoli redukce pracovních sil je považována za prospěšnou.

Systém ekologického zemědělství může zajišťovat více pracovních míst na farmu, ale i na hektar zemědělské půdy. To ovšem neznamená neefektivní vstup, nebo holdování ekologické filozofii na úkor ekonomičnosti. Jejich provoz sice potřebuje více pracovních sil, ale mohou si to dovolit, protože existují spotřebitelé, kteří se ztotožňují s jejich hodnotami a jsou ochotni zaplatit vyšší

cenu za potraviny s přidanou hodnotou. Navíc zpracování bioproduktů přímo na farmě a přímý prodej zákazníkům zaručují, že ekologičtí zemědělci získají větší podíl z konečné prodejní ceny své produkce. Dotace jako uznání přínosu pro životní prostředí, který ekologické zemědělství přináší, jsou společenským příspěvkem k vyšším nákladům bio produkce.

Ekologické zemědělství je unikátní především tím, že je systémem produkce potravin značně založeným na managementu (řízení farmy), není tak silně závislý na vstupech (jako jsou hnojiva a pesticidy), a proto je náročnější na lidskou práci.

Místo používání umělých dusíkatých hnojiv ekologičtí zemědělci zlepšují úrodnost půdy pomocí jetelovin a luskovin, které váží dusík přirozeně. Sluneční energie podporuje růst jetele a zajišťuje tak krmivo pro dobytek, který produkuje cenné živiny pro půdu v podobě statkových hnojiv. To vyžaduje kvalifikované zaměstnance farmy, kteří jsou schopni řídit střídání plodin, chov zvířat a další techniky, které zlepšují úrodnost půdy - jako například kompostování.

Z výsledků výzkumů prováděných ve Velké Británii a USA vyplývá, že je to právě systém ekologického zemědělství, který vytváří nové pracovní příležitosti. Ekologické farmy navíc přináší i výhody pro zaměstnance, protože s velkou pravděpodobností budou zahrnuti do obchodně-inovačních aktivit, jakými jsou faremní zpracování, marketing a maloobchodní prodej, budování důvěry a propojení mezi zemědělci a spotřebiteli biopotravin. Z farem podrobených výzkumu v Británii ⁷ poskytovaly ekologické farmy o 64 % více pracovních míst na plný úvazek na farmu a o 39 % víc pracovních míst na 100 hektarů půdy než neekologické farmy. Po přechodu k ekologickému zemědělství zaznamenalo 27 % zemědělců průměrný nárůst o 1,73 pracovních míst na plný úvazek.

Další klíčová zjištění napovídají, že ekologičtí zemědělci představují nesourodou skupinu lidí, kteří jsou zpravidla mladší, více vzdělaní, s větší odvahou k podnikání a diverzifikaci příjmů farmy. Z výzkumu Univerzity v Essexu vyplývá, že britští ekologičtí zemědělci jsou mladší než jejich neekologičtí kolegové.

Větší pracovní náročnost ekologického zemědělství díky přímému marketingu

Spolu s nárůstem produkční různorodosti se ekologičtí zemědělci s velkou pravděpodobností budou podílet na přímém prodeji konečným konzumentům a do maloobchodu. U ekologických farem v Anglii, které byly podrobeny výzkumu Exeterské univerzity ⁸, byla třikrát větší pravděpodobnost, že se zapojí do přímého marketingu v regionu (39 %), v porovnání s neekologickými farmami, kde to bylo pouhých 13 %. Tato studie také odhalila, že ekologičtí zemědělci se mnohem častěji pouští do nových obchodních aktivit - a to zejména ve sféře obchodní (21 %) a zpracovatelské (16 %), v porovnání s pouhými 5 %, resp. 4 % neekologických farmářů. Autoři uvádějí, že tyto „diverzifikační aktivity“ mohou být „trvale udržitelnější s potenciálně vyšší úrovní přidané hodnoty k místní ekonomice a společnosti a příležitostí k vytvoření bližších vztahů se zákazníky“.

Studie Exeterské univerzity zjistila, že ekologická certifikace vytváří lepší podmínky pro přímý marketing, neboť podporuje vztah se zákazníkem a prohlubuje „vzájemnou důvěru mezi zemědělcem a jeho zákazníky“. Studie ukázala, že tento sklon k přímému prodeji v místě a regionu je výhodný jak pro ekonomiku farmy, tak pro spotřebitele. Nejenže zlepšuje kontakt a spolupráci mezi zemědělci, ale přímý prodej potravin spotřebiteli vytváří „důležitý vklad“ pro rozvoj místní společnosti.

Zpráva International Sustainability and Environment Council cituje studie, které ukazují, že farmy ve Velké Británii menší než 40 hektarů zajišťují pětkrát více pracovních příležitostí na hektar než farmy, které mají přes 200 hektarů.⁹

Zpráva z roku 1999 zpracovaná organizací Food First v Kalifornii jasně dokazuje vyšší produktivitu malých farem: „...malé farmy téměř vždy produkuje mnohem více zemědělských výstupů na jednotku rozlohy než větší farmy. Toto platí, ať mluvíme o industrializované zemi jako jsou Spojené Státy nebo o jakékoli zemi třetího světa“¹⁰.

Ekonomický dopad místní produkce a spotřeby

Přesouvání pracovních příležitostí z venkovských farem do městských továren je ekonomy nahlíženo jako mobilní přemísťování pracovní síly do míst, kde může být neefektivněji využita. Avšak díváme-li se pouze na dopad, který na zemědělství má nahrazování pracovní síly intenzivními zemědělskými metodami, opomíjíme fakt, že pracovní místa v zemědělství mají nezanedbatelný nepřímý vliv na místní ekonomiku, zaměstnanost a sociální soudržnost obyvatel. Tento vliv, který je znám pod pojmem „multiplikační efekt“, pomáhá vytvářet a udržovat další pracovní příležitosti i mimo farmu. Farmy například spoléhají na místní prodejnu kvůli vzájemnému zásobování, příjem zaměstnanců farmy je také využíván lokálně, čímž je tvořen další příjem pro obyvatele obce. Bez této interakce mohou v místě vytvořené příjmy „odtékat“ a být ztrátou pro místní komunitu.

Studie „Plugging the Leaks“¹¹ („Jak ucpat díry“), kterou zpracovala New Economics Foundation ve Velké Británii, ukázala, že 10 liber použitých k zakoupení „bedýnky“ s potravinami od místní ekologické farmy v Cornwallu, přinesly 25 liber místní ekonomice, což je 2,5 násobek původní hodnoty. Naopak přínos pro místní ekonomiku se velmi zredukoval - na pouhých 14 liber - jestliže byla ekvivalentní částka použita k zakoupení potravin v místním supermarketu. Peníze utržené za nákup potravin na farmě umožnil cirkulaci podstatně větší částky peněz v regionu než nákup v supermarketu, jelikož byly poté mnohokrát znovu investovány dalšími lidmi. Osmdesát procent peněz, které se utratí za potraviny v supermarketu, přímo pokrývá náklady na zpracování, transport, balení, reklamu a další marketingové služby mimo vlastní region.

V neposlední řadě je potřeba se podívat na ekonomický dopad vyšších cen ropy. Masový dovoz zboží ze vzdáleného zahraničí se stane z hlediska ekonomiky a trvalé udržitelnosti nevýhodným. Čeští zemědělci budou moci zvýšit produkci, aby vyplnili mezeru v potravinářském trhu, za využití trvale udržitelných produkčních systémů.

Sociální aspekt ekologického zemědělství

Soudržnost společenství

Zintenzivňování zemědělství a úbytek pracovních míst v zemědělství měly ničivý dopad i na soudržnost venkovského obyvatelstva. V padesátých letech výzkumník Walter Goldschmidt porovnal oblasti v kalifornském San Joaquin Valley, kde dominovaly velké farmy, s těmi, kde dominovaly malé rodinné farmy. Ve městech obklopených rodinnými farmami Goldschmidt identifikoval silnější sociální strukturu, větší soudržnost komunity a občanskou angažovanost. Příjem, který koloval mezi místními obchodními podniky, zajišťoval práci a prosperitu společnosti. Naproti tomu byl zaznamenán všeobecný pokles sociálního kapitálu a místní zaměstnanosti ve společnostech, kde celé oblasti dominovalo průmyslové zemědělství.¹²

Sociální stabilita

Ubývání základních služeb a infrastruktury ve venkovských oblastech je přímým výsledkem úbytku zemědělských pracovníků a jejich rodin. Nízká zaměstnanost a nízké příjmy venkovských oblastí způsobují, že se venkov potýká se stejnými sociálními problémy jako mnoho měst - včetně vysoké úrovně přetrvávající nezaměstnanosti. Podpora zemědělských systémů, které vytvářejí a trvale udržují venkovskou zaměstnanost, by byla produktivní cestou, jak realizovat politiku povzbuzující sociální stabilitu. Dlouhodobá a obsáhlá americká studie o dětech ze zemědělských rodin ve státě Iowa předložila jasný důkaz, že děti vychovávané na farmách mají jisté zvýhodnění, které je přínosné pro společnost. Výzkum prokázal, že mladí lidé s kladným vztahem k půdě měli rámcově lepší výsledky na vysoké škole, lépe se jim sháněla práce, byli sebevědomější, aktivnější ve společenských organizacích a celkově „bezproblémové typy“¹³. To přesně naplňuje snahy vládní politiky v otázce občanství a rodiny. Studie z Velké Británie potvrzují výsledky amerického výzkumu, že děti z farem mají lepší základ pro vzdělání a celkovou realizaci. Například 80 % lidí ve věku od 25 do 34 let vyrůstajících na farmách mělo v roce 1993 vyšší vzdělání, ve srovnání s národním průměrem 38 %.¹⁴

Specifická kulturní identita

Po generace budovaná soudržnost a sociální stabilita venkovských komunit v daném místě přináší další výhody pro společnost, které nemohou být jednoduše vyčísleny - jsou to tradice, kultura, identita, charakter a vztah k místu. Tradiční způsoby, kterými zemědělci obdělávali půdu, chovali hospodářská zvířata a ovlivňovali místní komunitu, pomohly zformovat charakteristické rysy českého venkovského života a typický ráz krajiny - hodnoty, které jsou dnes tak důležité zejména pro turismus a ochranu přírody.

Studie antropologa Johna Graye¹⁵ se zabývají zemědělskými komunitami žijícími v kopcovité krajině na pomezí Anglie a Skotska. Studie ukazují, že

zemědělci žijící v těchto komunitách si byli schopni vytvořit vazbu k místu svým způsobem života. Gray objasňuje specifickou kulturu a způsob života založený na životních zkušenostech získaných hospodařením na rodinné farmě: „...rodinná farma je spíše životní filozofií“. Stále více lidí z městských a venkovských oblastí uznává význam „smyslu pro místo“ a důvěrné znalosti lokality. Tyto moderní hodnoty nejsou pouhými romantickými představami o nádherné krajině a nostalgickými ideály o tradičním venkovském životě, ale hodnotami, které se ztotožňují s kvalitní místní produkcí potravin, po které je stále větší poptávka.

Alternativní zdroje příjmů

Podpora faremní rozmanitosti umožňuje zemědělcům pěstovat rostliny, jako jsou byliny, houby, drobné ovoce a další produkty, a chovat zvířata jako například včely, čímž mohou obohacovat a doplňovat jak svůj jídelníček, tak příjem. Rozmanitost krajiny také přitahuje lidi ve formě agroturistiky, což může zajistit další důležitý příjem mimo vlastní produkci farmy. Organizace ECEAT v Polsku a dalších zemích podporuje přechod k ekologickému zemědělství právě pomocí agroturistiky.

Ekologické zemědělství a rozvoj venkova

Cílem rozvoje venkova je zlepšení kvality života venkovských komunit tím, že naplní jejich socio-ekonomické a kulturní snahy a posílí jejich společenské uspořádání, spolu s ochranou přírodních zdrojů.

Současné zemědělské metody nutí obyvatele, aby opouštěli venkov.

- **Neudržitelné potravinové systémy.** Stále přibývá zemědělců závislých na pěstování jen několika plodin, které vyžadují značné investice a vytvářejí závislost na zemědělských vstupech (hnojiva, pesticidy, nafta). Cena těchto zdrojů je vysoká, tržní ceny produkce komodit se naopak stále snižují a nutí zemědělce opouštět jejich pole.
- **Ztráta přírodních zdrojů.** Monokultury, které vyžadují obrovská množství chemických hnojiv a pesticidů, vedou k erozi, zasolování a kontaminaci půdy a vody. Dochází ke ztrátě úrodných oblastí a snižování biologické rozmanitosti ekosystému.

Ekologické zemědělství představuje opravdovou příležitost a může přispět k oživení venkovských ekonomik skrz udržitelný rozvoj. Z razantního růstu ekologického sektoru je patrné, že umí vytvářet nové pracovní příležitosti jak v zemědělství a zpracování, tak i v souvisejících oblastech. Kromě ekologických výhod přináší ekologické zemědělství značné výhody pro ekonomiku a sociální soudržnost venkovských oblastí. Dostupnost finančních podpor a dalších pobídek k přechodu na ekologický způsob hospodaření je vytvořen tak, aby pomáhal sektoru dále růst a podporovat související podnikatelské aktivity v dodavatelském řetězci.¹⁶

Ekologické zemědělství díky svému komplexnímu přístupu přispívá k rozvoji venkova následujícími způsoby:

- **Podporuje řídicí úlohu zemědělce.** Staví farmáře do řídicí role v hospodářství a tím vrací rozhodovací roli místním komunitám, zaručuje jim právo řídit vlastní zdroje a tím zvyšuje jejich aktivní roli v potravinářském dodavatelském řetězci.
- **Vytváří mohutný ekonomický prostor.** Díky snížení mechanizace a téměř úplnému vyřazení zemědělských chemikálií se vytváří nová pracovní místa a zvyšuje se odměňování za práci. Diverzifikovaná produkce a mimofaremní aktivity snižují dopady neúrody a zvyšují možnosti tržního uplatnění. Poptávka po produktech ekologického zemědělství trvale stoupá.
- **Podporuje zdravé životní prostředí.** Prostřednictvím ekologického přístupu udržuje celistvost ekosystému a úrodnost přírodních zdrojů. Zachovává přirozený ráz krajiny, podporuje planě rostoucí druhy rostlin a volně žijící zvířata, obnovuje úrodnost půdy a podporuje zemědělskou biodiverzitu používáním místních odrůd a osiv. Odstraněním používání chemických přípravků poskytuje zdravější pracovní prostředí pro zemědělce.
- **Vytváří sociální kapitál venkovských oblastí.** Díky tomu, že je ekologické zemědělství založené spíše na znalostech než na vstupech, využívá tradiční vědomosti získané zkušenostmi a dává šanci zemědělcům ke spolupráci.

Vyhlídky do budoucna - co můžeme udělat

Impulsem k rychlému růstu sektoru ekologického zemědělství v současné době je příznivý systém zemědělských podpor a politických nástrojů. Ekologickým a zdravotním aspektům produkce potravin se věnuje pozornost díky debatě o geneticky modifikovaných plodinách, krizím způsobeným kontaminací potravního řetězce a nemocem hospodářských zvířat ohrožujících zdravý spotřebitelů.

Ačkoli politika Evropské unie napomáhá při přesvědčování drobných zemědělců k přechodu na ekologické zemědělství peněžní kompenzací ztrát vznikajících během přechodného období, nejsou tyto pobídky dostačující a nemohou zajistit trvalý růst ekologického sektoru. Jak ukazují příklady ze zahraničí (Itálie, Rakousko), nefungující poradenský systém a nedostatečně rozvinuté výrobní a marketingové kapacity mohou zapříčinit návrat ekologických zemědělců ke konvenčním metodám. Evropské i české podpůrné a dotační programy (např. Program rozvoje venkova) by proto měly větší část prostředků směřovat na podporu znalostí, vzdělávání a infrastruktury na místní úrovni, spíše než investovat do strojů a další intenzifikace zemědělské produkce.

Zásadní roli v trvalém rozvoji ekologických forem zemědělství hraje podpora poptávky. Uvědomění a angažování spotřebitelé svojí poptávkou vytvářejí

pozitivní tlak na zemědělce a výrobce biopotravin. Veřejná podpora vzdělávacích a informačních aktivit zaměřených na spotřebitele je velmi důležitá zejména v první fázi, kdy si ekologický sektor teprve buduje svoji infrastrukturu. Stejně tak je zásadní angažovanost maloobchodních prodejen, vytvářejících nové obchodní příležitosti v sektoru biopotravin.

V Evropě trvalo ekologickému zemědělství 30 let, než se mu podařilo získat jednoprocentní podíl na zemědělské půdě a obchodu s potravinami. Vyrůstající zájem společnosti o bezpečnost potravin však v posledním desetiletí vedl k jeho prudkému rozvoji. Řada evropských států si proto klade za cíl v následujících deseti letech zajistit ekologickému zemědělství 15 až 30 procentní podíl. Vzhledem k naléhavosti problémů způsobených klimatickými změnami a rostoucím důrazu na podporu role zemědělství v zajišťování dalších veřejných statků se tyto cíle jeví jako dosažitelné.

Vyrůstající zájem potravinářských podniků a maloobchodů a obchodních řetězců o ekologické produkty potvrzuje, že nárůst kontrolovaného ekologického zemědělství bude nadále pokračovat.

Ekologické zemědělství jako model pro rozvoj venkova

Ekologické zemědělství ukazuje na reálných příkladech, jak zlepšit ekonomickou, sociální a ekologickou trvalou udržitelnost. Z produktů ekologického zemědělství se těší nejen lidé z venkova, ale také obyvatelé měst.

Proto:

Vláda by na národní úrovni měla využít ekologické zemědělství jako strategii pro rozvoj venkova a podpořit jej těmito konkrétními kroky:

- Ekologické zemědělství by se mělo stát základním prostředkem naplňování cílů Programu rozvoje venkova. Větší část prostředků by měla směřovat do Osy 3 - Kvalita života ve venkovských oblastech a diverzifikace hospodářství venkova.
- Začlenit vzdělávání a souvislostech mezi zemědělstvím, stavem životního prostředí, každodenní stravou a zdravím lidí do vzdělávacích osnov dětí a mládeže.
- Vytvořit co nejpříznivější podmínky pro podnikání v oblasti produkce a zpracování ekologických produktů zemědělství (přizpůsobit hygienické a veterinární předpisy pro drobné faremní zpracování).
- Podpořit spotřebu místních biopotravin ve veřejných institucích (školy, nemocnice, domovy důchodců, veřejné instituce).

Krajská a místní správa může vytvářet pozitivní podmínky pro rozvoj ekologického zemědělství ve svém regionu prostřednictvím:

- Začlenění ekologického zemědělství do strategií rozvoje krajů a regionů, vypracování Akčních plánů podpory ekologického zemědělství v krajích.
- Podpory zakládání místních akčních skupin ve venkovských mikroregionech a spolupráce místní samosprávy s podnikatelským sektorem a neziskovými organizacemi.
- Pomoci s organizováním pravidelných zemědělských trhů ve městech.

- Organizování či podpory jarmarků, dožínek či jiných forem oslav místní produkce potravin.
- Podpory vzdělávacích a informačních aktivit v oblasti udržitelné produkce potravin.
- Podpory spotřeby místních biopotravin ve veřejných institucích (školy, nemocnice, domovy důchodců, veřejné instituce).
- Podpory drobných podnikatelů v oblasti zpracování a výroby místních specialit.
- Podpory eko-agro-turismu, podpory turistiky založené na tradičních specialitách či místních zemědělských zvycích.

Shrnutí

Potraviny hrají zásadní roli v životě lidí. Bez ohledu na věk, příjem, sociální postavení a kulturní či náboženské přesvědčení, každý člověk musí jíst a má tím pádem zájem na tom vědět, odkud jeho jídlo pochází a jak je produkováno. Jídlo ale přispívá k životu něčím víc - je součástí našeho odkazu, tradic a kultury. Potraviny a zemědělství hrají klíčovou roli ve vytváření naší kultury, krajiny a zdraví. **Systém místně ukotvené, udržitelné produkce a spotřeby potravin podporuje sociální soudržnost a ekonomický rozvoj venkovských oblastí.**

- Ekologické zemědělství je řízený zemědělský systém, vyžadující kvalifikované pracovníky pro obdělávání půdy, pěstování plodin, chov zvířat, administrativu, marketing a prodej. Může tak nabídnout více rozmanitých pracovních příležitostí, rozvoj dovedností a podnikání.
- Systém ekologického zemědělství je mnohem rozmanitější a méně specializovaný, musí se řídit jako komplex - například dlouhodobý systém střídání plodin vyžaduje pěstování několika různých druhů plodin. Větší škála podnikatelských aktivit, vznikajících ze smíšeného zemědělství, vyžaduje ke splnění velkého rozsahu úkolů odpovídající počet adekvátně kvalifikovaných lidí.
- Ekologické farmy většinou pracují na menších polích a v menším rozsahu produkce/výroby. To nejen umožňuje pěstovat rozmanitější škálu plodin a chovat více druhů hospodářských zvířat, ekologičtí zemědělci jsou také schopni se úspěšně vyhnout pěstování monokultur a lépe diverzifikovat příjmy v nepříznivých obdobích. Efektivní střídání plodin pomáhá přirozeně zlepšit úrodnost půdy a v kombinaci s vhodným prostředím pro přirozené predátory kontroluje škůdce a nemoci bez použití umělých pesticidů.
- Malé ekologické farmy jsou více ekonomicky životaschopné a zajišťují nejvíce pracovních míst - ve srovnání s neekologickým zemědělstvím, kde menší farmy často bojují o přežití.
- Ekologické zemědělství podporuje obchodní inovace, zejména faremní zpracování a přímý marketing. Smíšená produkce ekologických farem

umožňuje vyrábět pestrou škálu produktů, které jsou ideální pro „bio bedýnky“ (způsob prodeje potravin, kdy zemědělec dodává v bedýnkách své produkty přímo lidem v okolí), trhy nebo faremní prodejny. To vytváří spojení a důvěru mezi zemědělci a spotřebiteli a zajišťuje, že zisk zůstává převážně u výrobce (rozvoj „spravedlivého obchodu“).

- Upřednostnění nákupů místně produkovaných, udržitelným způsobem vyrobených potravin podporuje ekonomickou stabilitu venkovských oblastí díky multiplikačnímu efektu - udržení a cirkulaci peněz v místní ekonomice. Vytvářením pracovních míst v zemědělství dochází k rozvoji drobného podnikání, nastartování služeb či dokonce k budování nové infrastruktury, což s sebou přináší pracovní příležitosti a podporu malých podnikatelů.
- Snížení výdajů za náročné praktiky, jako je čištění pitné vody znečištěné zemědělstvím, a nižší energetická náročnost ekologického systému jen doplňuje jeho ekonomickou výhodnost.
- Ekologické produkční systémy upřednostňují místní znalosti a spolupráci, vytvářejí důvěru a zlepšují komunikaci a porozumění mezi obyvateli měst a venkova. Zajišťují specifický ráz krajiny a obyvatelům venkova pocit souznělosti s prostředím. V neposlední řadě mohou obohacovat kulturu stravování produkcí nových nebo naopak tradičních, často již zapomenutých místních odrůd a specialit.
- Ekologické zemědělství podporuje demokratickou kontrolu místní výroby potravin skrze rozvoj "zdola-nahoru" a zvyšuje tím sebedůvěru a hrdost v místních komunitách.
- Klíčové jsou ekologické výhody udržitelných forem zemědělství. Dochází k redukci znečištění prostředí, snížení spotřeby neobnovitelných zdrojů, zajištění větší rozmanitosti krajiny a vzrůstá biologická rozmanitost na farmě i mimo ni.
- Lepší dostupnost čerstvých, méně zpracovaných potravin, vyšší obsah zdraví prospěšných látek, ohleduplný způsob chovu hospodářských zvířat, snížení rizik při používání chemických ochranných látek, jako jsou herbicidy, pesticidy a fungicidy, to vše jsou výhody ekologického zemědělství v oblasti zdraví. V souvislosti s produkcí bioproduktů lze také hovořit o menším odcizení obyvatel od výrobního procesu a tím vytváření příležitostí pro zapojení lidí do aktivit týkajících se zdravého stravování.

Zdroj

1. Zpráva o stavu zemědělství ČR za rok 2005, Ministerstvo zemědělství ČR, www.mze.cz
2. Food and Agriculture Organisation of the United Nations (1999) Organic Agriculture. <http://www.fao.org/docrep/meeting/X0075e.htm>
3. Citace z Commission for the European Communities (2005) European Action Plan for Organic Food and Farming. http://europa.eu.int/comm/agriculture/goal/organic/plan/index_en.htm
4. Ekologické zemědělství v praxi, Šarapatka, B., Urban, J., PRO-BIO Svaz ekologických zemědělců, Šumperk, 2006
5. Šetné formy zemědělského hospodaření v krajině a agroenvironmentální programy, Příručka ekologického zemědělce 7/2005, prof. Dr. Ing. Bořivoj Šarapatka, CSc., Ing. Tomáš Zidek, Ministerstvo zemědělství ČR, 2005
6. Environmental, Energetic, and Economic Comparisons of Organic and Conventional Farming Systems, David Pimentel, Paul Hepperly, James Hanson, David Douds, and Rita Seidel, Bioscience (Vol. 55:7)
7. Morisson J, Hine R and Pretty (2005) Survey and Analysis of Labour on Organic Farms in the UK and Republic of Ireland, International Journal of Agricultural Sustainability, Vol. 3, No. 1, str. 24-43
8. Lobley M, Reed M and Butler A (2005) The Impact of Organic Farming on the Rural Economy in England. Final Report to Defra. University of Exeter.
9. ISEC (2000) Bringing the Food Economy Home. Zed Books
10. Rosett P. (1999) The Multiple Functions and Benefits of Small Farm Agriculture. Food First, the Institute for Food and Development Policy.
11. Ward N and Lewis J (2002) Plugging the Leaks. Making the most of every pound that enters your local economy. New Economics Foundation
12. Fujimoto I (1977) The Communities of the San Joaquin Valley: The Relationship between Scale of Farming, Water Use, and the Quality of Life. Testimony before the House Subcommittee on Family Farms, Rural Development, and Social Studies, Sacramento, CA, October 28, 1977; MacCannell, Dean (1996) 'Industrial agriculture and rural community degradation', in Swanson L E (ed), Agriculture and Community Change in the U.S.: The Congressional Research Reports. pp 15-75, Boulder: Westview Press; Durrenberger E P and Kendall M (1996) 'The Expansion of Large-Scale Hog Farming in Iowa: The Applicability of Goldschmidt's Findings Fifty Years Later', Human Organization, 55 (4), pp 409-415
13. Elder G H and Conger R (2000) Children of the Land: Adversity and Success in Rural America. University of Chicago Press
14. DfES, Autumn 1993 statistics, based on Quarterly Labour Force Survey. NatWest (1992) The NatWest National Farm Survey: Summary Report and Tables. National Westminster Bank, Agricultural Office; M. Warren (1989) Farming change in Devon and Cornwall. The Implications for Training and Advice. Polytechnic South West Seale-Hayne, Faculty of Agriculture, Food and Land Use, Newton Abbot
15. Gray J N (2000). At home in the Hills: sense of place in the Scottish Borders. Oxford, Berghahn
16. Evropská komise, The benefits of organic farming on rural development, http://ec.europa.eu/agriculture/qual/organic/ben/index_en.htm

Vydal: Spolek poradců v ekologickém zemědělství ČR, o.s.
Fotografie: archiv EPOS, Dana Václavíková (Green marketing)
Text a grafická úprava: Mgr. Tomáš Václavík, Green marketing
Tisk: Tiskdruck Velímský

Brno 2008

NEPRODEJNÉ

Tato publikace byla vydána jako součást projektu Síť informačních center Agro-envi-info zaměřených na agro-environmentální programy v Jihomoravském kraji a kraji Vysočina, spolufinancovaného Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

www.agro-envi-info.cz